

Tom 30/2019, ss. 25–47
ISSN 1644-888X
e-ISSN 2449-7975
DOI: 10.19251/ne/2019.30(2)
www.ne.pwsplock.pl

Zbigniew Klimiuk

Mazowiecka Uczelnia Publiczna w Płocku

GŁÓWNE OŚRODKI, KIERUNKI ORAZ POSTACIE POLSKIEJ EKONOMII W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM (1918-39)

**Main centers, directions and figures of Polish economy
in the interwar period (1918-39)**

Streszczenie

Głównymi ośrodkami polskiej myśli ekonomicznej w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości były Kraków i Lwów. Znaczenie tych ośrodków akademickich wynikało z korzystnych warunków występujących w zaborze austriackim, które umożliwiały polonizację Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Formująca się na tych uczelniach ekonomia odpowiadała na myśl zachodnioeuropejską, przy czym posiadała własną metodologię i oryginalny sposób rozwiązywania zasadniczych problemów społeczno-ekonomicznych odradzającego się państwa polskiego. Istotne było także znaczenie Towarzystwa Naukowego Krakowskiego,

Summary

In the first years after regaining independence, the main centers of Polish economic thought were Kraków and Lviv. The significance of these academic centers was due to the favorable conditions in the Austrian Partition, which enabled the Polonization of the Jagiellonian University and the Jan Kazimierz University in Lviv. The economics formed at these universities responded to Western European thought, but had its own methodology and an original way of solving the fundamental socio-economic problems of the reviving Polish state. The significance of the Krakow Scientific Society, later the Akademia Umiejętności, was also significant, as it published studies and analyzes edited

późniejszej Akademii Umiejętności, która wydawała opracowania i analizy pod redakcją Adama Krzyżanowskiego. Poza starymi ośrodkami uniwersyteckimi w II Rzeczypospolitej rodziły się nowe centra wiedzy ekonomicznej w Krakowie, Poznaniu i Lwowie. Do głównych placówek naukowych tego okresu należy zaliczyć: Instytut Gospodarstwa Społecznego, Instytut Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen oraz Główny Urząd Statystyczny. Popularne wtedy czasopisma to m.in. „Ekonomista” (Warszawa), „Przegląd Ekonomiczny” (Lwów), „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” (Kraków), „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” (Poznań). Do znaczących ekonomistów tego okresu należy zaliczyć Adama Krzyżanowskiego, Oskara Langego, Michała Kaleckiego oraz Władysława Zawadzkiego.

Słowa kluczowe: okres międzywojenny, polska ekonomia i ekonomiści, główne ośrodki polskiej myśli ekonomicznej, kierunek teoretyczny i szkoła historyczna.

by Adam Krzyżanowski. In addition to the old university centers in the Second Polish Republic, new centers of economic knowledge were born in Kraków, Poznań and Lviv. The main scientific institutions of this period include: Institute of Social Economy, Institute for Economic Condition and Prices Research and the Central Statistical Office. Popular journals at the time include „Ekonomista” (Warsaw), „Przegląd Ekonomiczny” (Lviv), „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” (Krakow), „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” (Poznań). Important economists of this period include Adam Krzyżanowski, Oskar Lange, Michał Kalecki and Władysław Zawadzki.

Keywords: interwar period, Polish economics and economists, main centers of Polish economic thought, theoretical direction and historical school.

WSTĘP

Na rozwój polskiej myśli ekonomicznej w okresie międzywojennym w istotny sposób wpłynęło odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. Uwolnienie się spod opresji zaborców przyniosło potrzebę przeprowadzenia reformy i rozbudowy polskiej gospodarki [Klimiuk, 2016]. Można było tego dokonać, przyjmując i prowadząc właściwą politykę ekonomiczną i społeczną [Stankiewicz, 2007].

Głównymi ośrodkami polskiej myśli ekonomicznej w pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości były Kraków i Lwów. Znaczenie tych ośrodków akademickich wynikało z korzystnych warunków występujących w zaborze austriackim, które umożliwiły polonizację Uniwersytetu Jagiellońskiego i Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Formująca się na tych uczelniach ekonomia odpowiadała na myśl zachodnioeuropejską, przy czym posiadała własną metodologię i swoisty sposób rozwiązywania zasadniczych problemów

społeczno-ekonomicznych odradzającego się państwa polskiego. Na terenie byłego zaboru galicyjskiego oraz w społeczności Warszawy podnoszono wiedzę ekonomiczną. Istotne było także znaczenie Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, późniejszej Akademii Umiejętności, która wydawała opracowania i analizy pod redakcją Adama Krzyżanowskiego.

Poza starymi ośrodkami uniwersyteckimi w II Rzeczypospolitej rodziły się nowe centra wiedzy ekonomicznej w Krakowie, Poznaniu i Lwowie. Do głównych placówek naukowych tego okresu należy zaliczyć: Instytut Gospodarstwa Społecznego, Instytut Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen oraz Główny Urząd Statystyczny. Popularne wtedy czasopisma to m.in. „Ekonomista” (Warszawa), „Przegląd Ekonomiczny” (Lwów) „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” (Kraków), „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” (Poznań). Do znaczących ekonomistów tego okresu należy zaliczyć Adama Krzyżanowskiego, Oskara Langego oraz Michała Kaleckiego.

Okres dwudziestu lat bezpośrednio po I wojnie światowej miał doniosłe znaczenie w historii polskiej ekonomii, która wprawdzie nadal nie dotrzymała kroku ekonomii zachodniej, lecz była do niej zbliżona. Jej rezultatem była masa niekonwencjonalnych prac, zwiększających ogólną i szczegółową wiedzę w tej dziedzinie.

1. UNIWERSYTECKA MYŚL EKONOMICZNA

Polscy ekonomiści starszego pokolenia, działający po I wojnie światowej, popierali w dominującej liczbie historyczną lub austriacką szkołę psychologiczną. Było to rezultatem braku odpowiednich warunków w zaborze pruskim i rosyjskim do zaistnienia ojczyznej myśli ekonomicznej. Jedynie w zaborze austriackim pojawiły się dogodne okoliczności dla badań ekonomicznych i kontynuowania prac na uniwersytetach w Krakowie i we Lwowie. Jednak tutaj także stanowiska austriackiej szkoły psychologicznej, a później tzw. nowej szkoły wiedeńskiej, odgrywały dominującą rolę [Bartkowiak, 2019, 83-113]. W okresie międzywojennym zwolenników wśród polskich ekonomistów mieli Friedrich Wieser, August Hayek, Gottfried Haberler, Hans Mayer czy Ludwik von Mises. W Polsce międzywojennej inspirowano się również młodszą szkołą historyczną Gustawa Schmollera, typologizmem Maxa Webera, czy austriacką szkołą socjologiczną Othmara Spanna. W pierwszych latach niepodległości szkoła matematyczna nie miała w Polsce wyznawców, ale stworzyła dobry grunt do rozwoju ekonometrii w latach trzydziestych XX w. [Żurawicki, 1970, 42-43].

Długie lata walki o odzyskanie niepodległości spowodowały, że polska myśl ekonomiczna poszukiwała miejsca do swojej działalności w polityce. Stąd wielu profesorów, zamiast kompetentnej strategii gospodarczej, zajmowało się polityką. Co prawda, centrów uniwersyteckich pałających się naukami ekonomicznymi było niewiele. Zaliczyć tu można Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, Uniwersytet Warszawski im. Józefa Piłsudskiego oraz Uniwersytet Poznański. Mniejsze znaczenie miały Uniwersytet Stefana Batorego w Wilnie, Wolna Wszechnica w Warszawie, Akademia Handlowa w Poznaniu, Katolicki Uniwersytet w Lublinie, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie oraz Wyższa Szkoła Handlu Zagranicznego we Lwowie (później od 1937 r. Akademia Handlu Zagranicznego).

1.1. Kierunek historyczny

Kierunek historyczny w polskiej myśli ekonomicznej okresu międzywojennego miał swe źródło w tradycjach polskiej szkoły narodowej i szkoły historycznej, których początku można poszukiwać w utracie niepodległości oraz walkach narodowo-wyzwoleńczych. Punktem wyjścia rozważań przedstawicieli tego nurtu była idea zbiorowego narodu i państwa. Stanowiły one fundament rozważań ujęć metodologicznych oraz programów gospodarczych. Badania ekonomii poszerzali o zagadnienia psychologii społeczno-gospodarczej.

Szkoła historyczna w ekonomii – ośrodek lwowski

Z Uniwersytetem im. Jana Kazimierza we Lwowie kojarzeni są dwaj reprezentanci szkoły historycznej w ekonomii: Stanisław Głąbiński oraz Stanisław Grabski [Lityńska, 1998, 26].

Stanisław Głąbiński (1862-1943) swoją działalność poświęcił na badania historyczne i w dużym stopniu skupił się na ekonomicznej roli państwa. Począwszy od 1888 r. przez kilkadziesiąt lat był wykładowcą ekonomii politycznej na Uniwersytecie we Lwowie. Po odzyskaniu niepodległości był posłem na Sejm ze strony Endecji oraz senatorem.

Głąbiński rozpatruje rzeczywistość gospodarczą z perspektywy interesu narodowego i pod tym kątem tworzy projekt polityki gospodarczej. Używa pojęcia ekonomia narodowa dla zaakcentowania społecznej i naukowej natury nauki ekonomii. W jego opinii naród jest wartością trwałą, środkiem przenoszenia tradycji, wierzeń i doświadczeń nagromadzonych przez pokolenia [Głąbiński, 1927, 1]. Do zadań ekonomiki narodowej należy naukowe zbadanie gospodarki narodowej, czyli zaprezentowanie formacji gospodarki narodowej oraz rozpoznanie

związków widocznych w życiu gospodarczym. Prawem ekonomicznym nazywa Głębiński takie objawy i tendencje, które powtarzają się w życiu gospodarczym w takich samych warunkach gospodarczych i społecznych [Głębiński, 1927, 11-18]. Punktem wyjścia dla systemu ekonomicznego jest produkcja, którą należy rozumieć jako działalność, pracę, nastawioną na wytworzenie dóbr i pomnażanie ich wartości. Głębiński podkreślał rolę siły nabywczej ludności i rynków zbytu dla kondycji gospodarki. Uważał, że w ważnych momentach załamania gospodarczego kluczowe znaczenie mają zubożenie krajów i narodów, zmniejszenie siły nabywczej ludności, jak również nierówny podział dochodu narodowego [Głębiński, 1927, 441]. Gospodarka nie może być jednak traktowana jako cel ostateczny, lecz winna stwarzać odpowiednie warunki do zaspokojenia potrzeb społecznych, aby zapewnić narodowi byt i stały rozwój. Głębiński opisuje w sposób wyczerpujący potrzeby ludzkie, rodzaje wykonywanej pracy, pracowitość, techniki, podział pracy, własność czy konkurencję. Zysk, jaki osiąga przedsiębiorca jest wg. niego tym, co napędza rozwój gospodarczy i nie wynika z kapitału, ale z wiedzy, pracy i przedsiębiorczości przedsiębiorcy, a więc z jego pomysłowości i znajomości określonej dziedziny produkcji [Głębiński, 1927, 365].

W odniesieniu do współczesnej polityki społeczno-gospodarczej II Rzeczypospolitej, S. Głębiński uważał, że gospodarka powinna być samowystarczalna dzięki produkcji krajowej opartej na zasobach naturalnych. Był wyznawcą poglądu, że inicjatywa prywatna może być źródłem postępu gospodarczego. Krytykował natomiast ingerencję państwa w życie gospodarcze i akceptował działalność przedsiębiorstw państwowych jedynie w tych dziedzinach, gdzie nie był zaangażowany kapitał prywatny lub umotywowanych interesem publicznym. Rozwój gospodarczy jego zdaniem powinien przynosić nie tylko wzrost dochodu narodowego, ale również bardziej sprawiedliwy podział wśród wszystkich grup społecznych. Państwo powinno zatem zapewnić sprzyjające warunki ku temu, aby przedsiębiorstwa prywatne mogły się rozwijać, pobudzana była jedność zawodowa i społeczna, a osłabiane konflikty klasowe. Głębiński proponował np. dokonanie reformy systemu fiskalnego, zapewnienie łatwiejszego dostępu do kredytów przedsiębiorstwom prywatnym, obniżenie bankowej stopy procentowej, prowadzenie polityki stałego (wartość) pieniądza, uzyskanie oszczędności w wydatkach państwowych poprzez cięcia w administracji państwowej i wojsku [Głębiński, 1928, 4-11].

Stanisław Grabski (1871-1949) – ekonomista, socjolog i polityk, kilkunastokrotny minister w rządzie polskim, podobnie jak S. Głębiński nawiązywał do kierunku historycznego. Od 1910 r. prowadził wykłady na Uniwersytecie

Lwowskim. Przedmiotem jego zainteresowań były procesy ekonomiczne rozpatrywane z punktu widzenia zjawisk socjologicznych.

Grabski porusza w kontekście społecznym pojęcie wartości. Traktuje ją jako kategorię obiektywną, nie wynikającą z subiektywnych poglądów, ale zależną od zdolności dóbr do zaspokajania potrzeb społeczeństwa. Dokonuje on własnej analizy potrzeb uwarunkowanych kulturą narodową, klimatem, epoką, różnicami klasowymi czy preferencjami potrzeb [Grabski, 1904]. Największym dziełem S. Grabskiego była niewątpliwie *Ekonomia społeczna*. Ekonomię społeczną rozumiał on jako naukę, która tłumaczy w sposób przyczynowy formowanie się i rozwój wszystkich norm społecznych, tzn. definicji i modeli organizacyjnych, stymulujących gospodarczą działalność i gospodarczą koegzystencję ludzi [Grabski, 1927, 12].

Grabski akceptuje istnienie praw ekonomicznych, za pomocą których daje się zrozumieć rozwój i upadek formacji społeczno-gospodarczych. Zauważa, że występują powiązania przyczynowo-skutkowe i funkcjonalne. Wymienia trzy rodzaje praw ekonomicznych: a) historyczne, stosowne dla danej grupy społeczno-ekonomicznej, b) podstawowe o uniwersalnej naturze, c) rozwojowe, wyjaśniające rozwój różnych postaci życia gospodarczego. Ekonomista odnajduje czynniki powodujące wahania koniunkturalne w obiegu pieniądza. Sytuację na rynkach towarowych tłumaczy spekulacją mającą miejsce na rynku kapitałów pieniężnych, która doprowadza do niesprawności w sferze produkcji i konsumpcji. Grabski spostrzega wzrost znaczenia kapitału finansowego, rozwijającego się kosztem małych i średnich przedsiębiorstw. Podobnie, jak Głąbiński wyrażał potrzebę przemian społeczno-gospodarczych, związanych z solidarnością zawodową oraz twórczą pracą wszystkich frakcji (klas) społecznych. Obaj krytykowali etatyzm i byli przeświadczeni o tym, że państwo powinno interweniować w zakresie redystrybucji dochodu na rzecz grup słabszych ekonomicznie, aby zminimalizować bezrobocie i złagodzić wahania cykliczne. Grabski sądził, że Polska powinna wstąpić na drogę dynamicznego rozwoju, aby utrzymać autonomię gospodarczą i polityczną [Grabski, 1927, 65-70]. Pomimo tego, że Grabski był przeciwnikiem etatyzmu, akceptował gospodarkę planowaną i wzrost ekonomicznej roli państwa. Zgadzał się na wykorzystanie bezpośrednich i pośrednich nośników interwencji państwa w stosunki gospodarcze, mających na celu zwiększenie efektywnego popytu ludności. Głosił propozycje wprowadzenia robót publicznych, reformę systemu walutowego, sterowanie alokacją kapitałów pieniężnych pomiędzy różne dziedziny produkcji oraz komunikację i handel [Grabski, 1934, 129-135]. Uważał państwo za czynnik, który warunkuje ogół

życia społecznego, politycznego i gospodarczego. Godził się na rozwój myśli politycznej, która uznaje, że naród dzięki własnemu rozwojowi uczyni państwo potężniejszym i że państwo polskie może przetrwać wyłącznie jako państwo narodowe [Grabski, 1922, 9].

Szkoła historyczna w ekonomii – ośrodek warszawski

Przedstawicielem kierunku historycznego w ośrodku akademickim Warszawy był brat Stanisława Grabskiego – **Władysław Grabski** (1874-1938) – ekonomista, polityk, wielokrotny minister skarbu, poseł na Sejm z kręgu endecyjskiego oraz premier rządu w latach 1923-1925. Od 1923 r. wykładał w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. W latach 1926/27 oraz 1927/28 pełnił funkcję rektora tej uczelni. W latach 1928-1934 przewodniczył Towarzystwu Ekonomistów i Statystyków Polskich.

Władysław Grabski uznawany jest za twórcę polskiego systemu pieniężnego. W 1924 r. przeprowadził reformę walutową, wprowadzając złoty polski w miejsce marki polskiej i utworzył Bank Polski S.A. Walutę polską oparł na złocie, aby ożywić gospodarkę i eksport oraz doprowadzić do wzrostu podaży kredytów zagranicznych. Utrzymywał, że nadmierna emisja pieniądza jest szkodliwa, bowiem spadek kursu pieniądza obniża zaufanie ludności do niego [Grabski, 1920]. Władysław Grabski zajmował się głównie problemami polityki gospodarczej oraz wybranymi aspektami teorii ekonomii. Był ekspertem w dziedzinie problematyki rolnej. Usiłował wypracować program rozwoju gospodarczego, który miał się opierać na stosownej polityce agrarnej. Swoje poglądy odnosił na grunt narodu. Krytykował naśladowanie obcych wzorów, a wyjaśniał istotność tradycji narodowych i powstających historycznie instytucji. Utrzymywał, że czynniki etyczno-moralne są równie ważne w procesie rozwoju społeczeństwa, jak i czynniki materialne. Postulował rozwój oświaty ogólnej i rolniczej, organizacji szkolnictwa na wsi i związków rolniczych. Władysław Grabski był przekonany, że reforma rolna pozwoli lepiej wykorzystać czynniki produkcji w rolnictwie i w przemyśle. Wnioskował o parcelację wielkiej własności ziemskiej i tworzenie gospodarstw o powierzchni 5-10 ha, które będą samowystarczalne. Powodowałyby one zwiększenie zatrudnienia, a tym samym podnoszenie poczucia godności wśród włościan [Grabski, 1919].

Przedmiotem szczególnego zainteresowania Grabskiego był problem cyklicznego rozwoju gospodarki, który wyjaśniał względną nadprodukcją w przemyśle. W jego opinii spadek rentowności produkcji rolnej zmniejsza popyt ludności wiejskiej na wyroby przemysłowe, a w rezultacie powoduje również

spadek popytu ludności miejskiej na środki spożycia. Cykliczny rozwój gospodarki jest zjawiskiem nieuniknionym, w czasie którego tempo rozwoju produkcji dostosowuje się do wahań popytu społecznego [Grabski, 1928]. Władysław Grabski, podobnie jak jego brat Stanisław, opowiadał się za inwestycjami publicznymi w strategii anty kryzysowej, głównie w infrastrukturze gospodarczej. Wysuwał postulat obniżenia podatków dla rolników, zredukowania stopy procentowej kredytów, wdrożenia ceł ochronnych na artykuły rolne, ale jednocześnie krytykował etatyzm [Grabski, 1929].

Kolejnym przedstawicielem szkoły historycznej w ośrodku warszawskim był **Roman Rybarski** (1887-1942) – profesor ekonomii, polityk, przez długie lata prezes parlamentarnego Klubu Narodowego. Od 1922 r. kierował katedrą ekonomii na Politechnice Warszawskiej. Jednocześnie wykładał na Uniwersytecie Warszawskim oraz w Wyższej Szkole Handlowej. Skupiał się na badaniach problemów teorii ekonomii od strony psychologicznej, czyli na rodzajach potrzeb i użyteczności dóbr ekonomicznych, wpływie czynników gospodarczych i pozagospodarczych na politykę społeczno-gospodarczą populacji. Postulował uwzględnienie historycznej zmienności zjawisk, kategorii i praw ekonomicznych [Rybarski, 1912]. Rybarski interesował się zjawiskami gospodarczymi w ujęciu psychologicznym, dostrzegał znaczenie instytucji społecznych w procesie gospodarczym. Nie zgadzał się ze sprowadzaniem różnych rodzajów pracy do kategorii pracy prostej. Był zwolennikiem poglądu, że teoria wartości ma charakter subiektywny, a wyznacznikiem bogactwa społeczeństw jest wartość wymienna oparta na użyteczności krańcowej [Rybarski, 1914].

Ekonomista podważał prawo rynków B. Sawa uznając, że kryzysy są właściwością gospodarki dynamicznej, a ich przyczyną nadmierna produkcja, pojmowana jako nadwyżka dóbr kapitałowych nad konsumpcyjnymi. Jeszcze przed J.M. Keynesem zauważył relację między konsumpcją i oszczędnościami oraz wzrostem gospodarczym. Przyrost oszczędności produkcyjnych nie musi dokonywać się kosztem konsumpcji. Wprost przeciwnie, kapitał zaangażowany w produkcję powiększa zasób dóbr konsumpcyjnych. Wzrost oszczędności i kapitału idzie w parze ze wzrostem konsumpcji [Rybarski, 1922a]. W okresie inflacji naprawy waluty upatrywał w równowadze budżetowej i oparciu waluty na złocie. Domagał się reformy systemu skarbowego i podatkowego. Postulował wprowadzenie ustaw waloryzacyjnych i równomierne rozłożenie ciężarów podatkowych. Jego zdaniem przeprowadzenie oszczędności budżetowych mogło być możliwe dzięki redukcji w administracji publicznej i ograniczeniu wsparcia dla nierentownych przedsiębiorstw państwowych [Rybarski, 1922]. Rybarski był

krytykiem polityki deflacyjnej prowadzonej przez rząd polski w okresie Wielkiego Kryzysu. Uważał za konieczne ożywienie ruchu inwestycyjnego, wzrost siły nabywczej, ograniczenie interwencjonizmu i etatyzmu. Uważał również, że działalność przedsiębiorstw państwowych przyniesie jedynie rozwój biurokracji i zwiększenie nadużyć finansowych. Z końcem lat 30. XX w. dostrzegł pozytywny wpływ inwestycji publicznych na stan zatrudnienia i aktywizację rynku towarowego. Równocześnie przekonywał o niekorzystnym wpływie nadmiernego wzrostu długu publicznego i fiskalizmu oraz ograniczenia mechanizmu rynkowego. Był przeciwnikiem działalności przedsiębiorstw państwowych o charakterze monopolistycznym, które hamowały inwestycje prywatnych producentów [Rybarski, 1927].

1.2. Kierunek teoretyczny

Tradycje kierunku teoretycznego w dwudziestoleciu międzywojennym podtrzymywane były przez przedstawicieli Szkoły Krakowskiej oraz ekonomistów nowego pokolenia wywodzących się z Krakowa i wspierających nowo stworzone ośrodki naukowe. Przedstawiciele nurtu teoretycznego w okresie II Rzeczypospolitej wzorowali się na różnych szkołach kierunku marginalnego z tym jednakże, że mało znaczenie szkoły austriackiej. Głoszono idee aktywnej roli państwa w polityce ekonomicznej. Teoretyczne badania odnoszono do bieżących problemów życia gospodarczego i społecznego.

Szkoła teoretyków – ośrodek krakowski

Czołowym reprezentantem ekonomii krakowskiej był **Adam Krzyżanowski** (1873-1963) – profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, działacz społeczny i gospodarczy, publicysta. Wykładowcą był od 1908 r. Napisał ponad 200 książek i artykułów. Jego opracowania pełniły funkcję podręczników do nauczania akademickiego. Krzyżanowski w swoich rozważaniach wykorzystywał koncepcję „człowieka ekonomicznego”. Koncentrował się na postępowaniu według zasady gospodarności. Jego zdaniem ekonomia jest nauką o zasadzie najmniejszego wysiłku [Krzyżanowski, 1920a]. Ekonomista tłumaczył wahania cykliczne nadmiernymi inwestycjami w stosunku do bazy finansowej. Akcentował również wpływ zjawisk pieniężno-kredytowych na przebieg cyklu. Przedmiotem jego zainteresowań była także zmienność zjawisk ekonomicznych, próbował w sposób dynamiczny ująć proces gospodarczy [Krzyżanowski, 1931]. Krzyżanowski był wielkim krytykiem etatyzmu. Utrzymywał, że przedsiębiorstwa państwowe mają niską rentowność i należy ograniczyć działalność państwa jako wytwórcy

[Krzyżanowski, 1920]. Źródła etatyzmu odnajdywał w czynnikach o charakterze politycznym. Wzrost znaczenia państwa w gospodarce mógł być związany jego zdaniem z dążeniem do umocnienia pozycji politycznej Polski w Europie i rozwojem procesów demokratyzacji kraju [Lityńska, Giza, Skrzyński, 2010].

Jako jeden z nielicznych ekonomistów przewidział szybkie nadejście Wielkiego Kryzysu gospodarczego (1929-1933). Miało to miejsce na Zjeździe Ekonomistów Polskich w 1928 r., gdzie wygłosił referat. Cztery lata później wystąpił wraz ze Szkołą Krakowską z memorandum nakazującym odrzucenie polityki deflacji i przeprowadzenie dewaluacji złotego bez konieczności wywoływania inflacji. Uważał, że dewaluacja jest mniejszym złem niż zadłużanie się Polski poza granicami kraju [Projekt naprawy, 1936]. Krzyżanowski oceniał zjawiska gospodarcze w kategoriach ekonomicznych i moralnych. Był przeświadczony, że od stanu moralnego społeczeństwa zależy sytuacja ekonomiczna kraju, obowiązujący system prawny i polityczny [Lityńska, 1998]. Adam Krzyżanowski był bardzo cenionym nauczycielem i promotorem nowych talentów, otwartym na poglądy innych. Jego uczniami byli m.in. Adam Heydel, Ferdynand Zweig oraz Oskar Lange.

Adam Heydel (1893-1941) – profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, dyrektor Instytutu Ekonomicznego PAU w Krakowie. Wykłady na UJ rozpoczął w 1925 r. Naśladował koncepcje psychologiczne szkoły austriackiej. W odniesieniu do polityki gospodarczej sprzeciwiał się socjalizmowi i interwencjonizmowi państwowemu, głosił natomiast skrajny liberalizm gospodarczy [Żurawicki, 1970].

Próbując wyjaśnić wahania cykliczne, Heydel odniósł się do zjawisk związanych z polityką pieniężno-kredytową banków. W jego mniemaniu ożywienie gospodarcze jest wynikiem wzrostu obiegu pieniężnego, natomiast deflacja jest przyczyną depresji. Zbyt niska stopa procentowa może doprowadzić do potężnych inwestycji i wywołać zjawiska inflacyjne, bowiem rośnie zapotrzebowanie na kredyt. W ten sposób powstaje różnica pomiędzy kapitałem trwałym i obrotowym, zmniejsza się akumulacja wewnętrzna. Sposobem na złagodzenie wahań koniunkturalnych jest odpowiednia polityka bankowa, ustalająca wysokość bankowej stopy procentowej na poziomie stopy rynkowej [Heydel, 1929]. Jego program naprawy skarbu państwa wymagał poprawy stosunków ekonomicznych poprzez reformę systemu finansowego. Proponował stabilizację marki i zrównoważenie budżetu przez ograniczenie wydatków publicznych.

Heydel polemizował z Leopoldem Caro na temat etatyzmu. Dał się poznać jako wielki przeciwnik tego nurtu. Podważał potrzebę istnienia

przedsiębiorstw państwowych ze względu na ich niską rentowność [Lityńska, Giza, Skrzyński, 2010].

Kolejny uczeń A. Krzyżanowskiego **Ferdynand Zweig** (1896-1988) był profesorem na Uniwersytecie Jagiellońskim, ekonomistą i socjologiem. Na UJ wykładał od 1928 r. W odróżnieniu od liberalizmu doktrynalnego prezentowanego przez Krzyżanowskiego i Heydela, Zweig stworzył program neoliberalizmu odpowiadającego polskim realiom. Oparł go na liberalnej idei umiłowania wolności i przekonaniu o znaczącej roli inicjatywy prywatnej w życiu gospodarczym. Uważał, że ograniczona ingerencja państwa może zapewnić wolną konkurencję. Dzięki interwencjonizmowi liberalnemu możliwa jest demokratyzacja życia politycznego i społecznego [Zweig, 1938]. Elementem polityki interwencjonizmu liberalnego miał być pieniądz kontrolowany, który zmniejsza nieprawidłowości w gospodarce mające źródło w gwałtownych zmianach siły nabywczej pieniądza oraz zabezpiecza realną wartość dochodów pieniężnych ludności [Zweig, 1938].

Zweig dążył do tego, by ekonomii przewrócono rangę nauki społecznej. Głosił definicję ekonomii jako nauki rozpatrującej zjawiska z punktu widzenia ich wpływu na stosunki wymienne [Zweig, 1920]. Zweig rozwinął subiektywną teorię kosztów produkcji. Wahania cykliczne uważał za cenę postępu technicznego. Był przekonany, że nowe metody produkcji naruszają równowagę rynkową, natomiast procesy przystosowawcze doprowadzają gospodarkę do kryzysu. Wahania cykliczne mogą być złagodzone przez rozwój kapitalizacji wewnętrznej.

Polską ekonomię „rozszawił” za granicą (szczególnie w USA) kolejny uczeń Krzyżanowskiego – **Oskar Lange** (1904-1965) – ekonomista i statystyk, jeden z twórców nowej dyscypliny – ekonometrii. Swoją wiedzę poszerzał i pogłębiał na uniwersytetach w Stanach Zjednoczonych oraz w Wielkiej Brytanii.

Lange traktował ekonomię jako naukę społeczną, która bada oddziaływanie ustroju społecznego na rozwój życia gospodarczego. Kwestią badań ekonomii jest poza formalną teorią działania gospodarczego również działalność gospodarcza człowieka w konkretnym środowisku społecznym [Lange, 1936]. Lange prowadził badania nad koniunkturą z punktu widzenia teoretyczno-ekonomicznych podstaw statystycznych. Twierdził, że statystyka koniunkturalna powinna uwzględniać istotne zagadnienia koniunktury, podejmowane przez teorię ekonomii. Ogólną teorię koniunktury traktował jako odchylenie się układu gospodarczego od stanu równowagi [Lange, 1931]. Wahania cykliczne mogą wystąpić w każdym systemie społeczno-gospodarczym. Spowodowane są ciągłymi odchyleniami

rzeczywistości gospodarczej od stanu równowagi. Recesja uniemożliwia realizację planów gospodarczych większości gospodarstw indywidualnych. Naruszenie równowagi ekonomicznej może być wynikiem gwałtownych zmian w wielkościach ekonomicznych. W analizie cyklu Lange porusza zagadnienia teorii nadprodukcji względnej i teorii niedostatecznego popytu. Dzieli gospodarstwa indywidualne na konsumpcyjne i zarobkowe oraz odpowiadające im decyzje konsumpcyjne i produkcyjne. Stymulatorem popytu i podaży jest rentowność, którą destabilizują procesy frykcyjne, a więc okres przystosowania. Zasięg i rozmiar kryzysu wynikają z czasu niezbędnego na przeorganizowanie decyzji gospodarczych, które będą nawiązywać do nowych warunków równowagi. Do badania przebiegu koniunktury w Polsce w latach 1923-1927 Lange wykorzystał tzw. barometr koniunkturalny szkoły harwardzkiej. Statystyczne badanie koniunktury doprowadziło do wniosku, iż pomiędzy rynkami: pieniężnym, towarowym i spekulacyjnym występują ścisłe relacje i zależności, natomiast wzrost popytu efektywnego ludności ma niebagatelne znaczenie w polityce koniunkturalnej [Lange, 1928].

Lange rozwinął bezpośrednią metodę wyznaczania elastyczności popytu i podaży. Posługując się mnożnikiem sformułowanym przez Keynesa, wyjaśnił teorię procentu. Skoncentrował się na pojęciu preferencji płynności i jego powiązań z krańcową efektywnością inwestycji oraz skłonnością do konsumpcji w kształtowaniu stopy procentowej. Rozróżnił mnożniki statyczne i dynamiczne, wprowadził definicję optymalnej skłonności do oszczędzania, której wielkość ma źródło w kształcie funkcji preferencji płynności oraz funkcji inwestycji. Prowadzenie odpowiedniej polityki gospodarczej powoduje odpowiedni wpływ stopy procentowej na rozwój gospodarczy [Lange, 1973]. Lange opowiadał się po stronie lewicy, był zwolennikiem rewolucji w gospodarce społecznej i ustroju politycznym. System socjalistyczny w jego wyobrażeniu miał oznaczać zachowanie pieniądza i systemu cen, produkcja dóbr konsumpcyjnych miała się opierać na rachunku rentowności, natomiast ich wymiana na mechanizmie rynkowym. Zgodnie z tym przesłankami priorytety konsumentów miały stanowić podstawę i sugerować decyzje podejmowane przez centralny urząd planowania [Lange, 1936 a].

Wkład Langego w polską myśl uniwersytecką był w okresie międzywojennym nieznaczący. Ze względu na swoje poglądy (komunistyczne) nie mógł powrócić do kontynuowania pracy naukowej na Uniwersytecie Jagiellońskim. Został zmuszony do emigracji i dopiero jego prace anglojęzyczne opublikowane

w okresie międzywojennym zostały zauważone wśród ekonomistów polskich w kraju.

Szkoła teoretyków – ośrodek poznański

Efektem pracy w poznańskim ośrodku naukowym w okresie międzywojennym było powstanie Poznańskiego Studium Ekonomiczno-Politycznego. Założycielem organizacji był **Edward Taylor** (1884-1964) – profesor Uniwersytetu Poznańskiego. Napisał ponad 130 książek i artykułów. W pracach teoretycznych korzystał z myśli neoklasyków angielskich oraz Johna Clarka, Leona Walrasa i Knuta Wicksella. Próbował jednak stworzyć własną koncepcję metodologiczną.

Rozpoczął badanie rzeczywistości gospodarczej na podstawie metody dynamicznej, co przewyższało koncepcje statyki i dynamiki J. Clarka i J. Schumpetera oraz teorię równowagi ogólnej prezentowaną przez szkołę matematyczną. Był zwolennikiem wspólnego ujmowania zjawisk statyki i dynamiki [Taylor, 1919]. Taylor ujmował gospodarkę jako jedną nierozłączną całość, powiązaną relacjami o charakterze funkcjonalnym oraz przyczynowo-skutkowym. Wykazał, że ruch czynników gospodarczych powoduje zmiany w gospodarce. Ekonomista utrzymywał, że istnieją ogólne prawa ekonomiczne oraz monotematyczny charakter nauki ekonomii. Taylor jest autorem „teorii czterech krzywych”, ujmującej problem inflacji [Taylor, 1926]. Prócz tego opracował jednolity system ekonomii, zawierający w sobie zagadnienia produkcji, wymiany i podziału. Okres międzywojenny był dla Taylora czasem głoszenia hasel liberalizmu jako nadrzędnej wartości w działalności gospodarczej jednostek i państwa. Był przeciwnikiem etatyzmu i polityki interwencjonizmu państwowego, która w jego opinii utrudnia samoczynny proces wyrównawczy i hamuje akumulację wewnętrzną. Jego zdaniem stymulatorem życia gospodarczego powinna być wolna konkurencja, która zapewnia swobodę inicjatyw gospodarczych jednostek, odpowiednią alokację kapitału i pracy między różne gałęzie produkcji oraz szybkie tempo wzrostu gospodarczego. Negował politykę nakręcania koniunktury przez programy robót publicznych. Taylor był zwolennikiem pieniężno-kredytowej teorii cyklu, wnioskował o zniesienie administracyjnego ustalania stopy procentowej i pozostawienia jej wolnym decyzjom uczestników rynku kapitałowego. Poza tym proponował obniżyć koszty produkcji przemysłowej i ograniczyć działalność monopolii.

Prace Taylora odpowiadały na bieżące problemy polityki skarbowej i finansowej II Rzeczypospolitej. Ekonomista próbował wyeliminować inflację,

którą uznawał za główne źródło stagnacji i pogłębienia różnic społecznych. Namawiał do zrównoważenia budżetu, wstrzymania emisji skarbowej i ograniczenia kredytów bankowych na nierentowne inwestycje.

Szkoła teoretyków – ośrodek warszawski

Z ruchem socjalistycznym i marksizmem w dużym stopniu związany był **Edward Lipiński** (1888-1986) – dyrektor Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen w Warszawie, wykładowca Wyższej Szkoły Handlowej (późniejszej SGH) oraz długoletni redaktor czasopisma „Ekonomista”, prezes warszawskiego Towarzystwa Ekonomistów i Statystyków.

Głównym przedmiotem zainteresowania E. Lipińskiego w okresie międzywojennym były problemy koniunktury gospodarczej, wzrostu gospodarczego oraz wpływu inwestycji na przyspieszenie tego wzrostu. Już we wczesnych swych pracach nawiązywał do teorii ekonomii Karola Marksa, gdzie widział główny nurt myśli ekonomicznej, natomiast krytykował poglądy Erazma Majewskiego. Naśladował poczynania przedstawicieli kierunku historycznego w ekonomii i „socjalizmu z katedry” [Lipiński, 1920]. W wykładach Lipińskiego w okresie międzywojennym dało się zauważyć słowa krytyki pod adresem gospodarki kapitalistycznej, głównie monopolii. Lipiński uznawał, że najważniejszym czynnikiem zakłóceń gospodarczych są zjawiska pieniężne i kredytowe [Lipiński, 1937]. Równowaga jego zdaniem zostaje naruszona przez wzrost kapitalizacji i przesunięcie dochodu z rynku spożycia na rynek produkcji urządzeń wytwórczych. Trudności, jakie powstają przy realizacji produkcji rozszerzonej, nie są wynikiem sztywności cen, która ogranicza dokonanie przesunięć w rozkładzie siły nabywczej między różne rynki zbytu. Wzrost gospodarczy kapitalizmu nie może się dokonywać inaczej jak w sposób cykliczny i zaznacza, że nawet właściwa polityka wzrostu nie może wyeliminować całkowicie wahań koniunkturalnych, póki istnieją prawne i finansowe podstawy kapitalizmu [Lipiński, 1930]. Lipiński podważał pogląd, że wysokie ceny powodują poprawę koniunktury. Twierdził bowiem, że obniżka cen, głównie artykułów zmonopolizowanych, pobudza popyt całkowity [Lipiński, 1935].

Pod wpływem teorii J.M. Keynesa Lipiński rozważał, jak wzrost popytu inwestycyjnego może wpływać na wzrost zatrudnienia, płace realne i spożycie. Zauważył, że wzrost popytu inwestycyjnego prowadzi do pełniejszego wykorzystania mocy wytwórczych i zbliżania się systemu gospodarczego do stanu równowagi [Lipiński, 1938]. Wzrost gospodarczy oznaczał dla niego rozszerzenie i usprawnienie produkcji. Należy zatem wspierać politykę produkcji i spożycia,

a nie tylko produkcji. Odpowiednia polityka wzrostu może złagodzić wahania koniunkturalne i prowadzić do wzrostu dobrobytu. Sugerował, że tam, gdzie ograniczono wolną konkurencję, nie ma informacji o procesach gospodarczych i brak jest właściwych organów wykonawczych polityki gospodarczej państwa, należy rozwinąć naukę o prawach wzrostu i technikę interwencji. Dostrzegał potrzebę prowadzenia analizy rynku w przestrzeni i czasie, aby ustalić potencjalne możliwości rynku, czyli ilość towarów, którą można sprzedać na danym rynku. Lipiński utrzymywał, że planowanie w zakresie budownictwa mieszkaniowego jest pozytywnym zjawiskiem [Lipiński, 1937].

W historii myśli ekonomicznej okresu międzywojennego **Władysław Zawadzki** (1885-1939) – kierownik katedry ekonomii politycznej Szkoły Głównej Handlowej, minister skarbu w latach 1932-1935, uchodzi za jednego z czołowych przedstawicieli szkoły matematycznej w ekonomii. W trwającym w okresie międzywojennym sporze o etatyzm, Zawadzki zanegował skuteczność polityki etatystycznej. Jego stanowisko można określić jednak jako umiarkowanie liberalne. Zawadzki pojmuje pojęcie równowagi ogólnej w sposób wieloznaczny. Albo jako figurę retoryczną, służącą do zobrazowania stanu równowagi, w którym żadna z rywalizujących grup nie posiada przewagi umożliwiającej zmianę obecnego stanu. Albo jako równowagę polityczną, gdzie żadne ze stronnictw nie ma dominującej pozycji. Nie są to jednak pojęcia równowagi w sensie ekonomicznym. Zawadzki proponuje użyć pojęcia „równowagi społecznej”, która określa równowagę występującą między jednostkami, grupami oraz partiami politycznymi. Równowagę ekonomiczną określa jako „zneutralizowanie się wszystkich przypadkowych, zewnętrznych, doraźnych i krótkotrwałych oddziaływań, stan normalny w którym działają bez przeszkód naturalne, istotne i trwałe siły gospodarcze” [Zawadzki, 1928].

Zawadzki uważał, że zjawiska abstrakcyjne mające charakter ilościowy i dają się przedstawić za pomocą matematycznych sformułowań. Dlatego związki pomiędzy wielkościami ekonomicznymi należy ująć za pomocą funkcji matematycznych. Uważał, że rezultaty badań ekonomicznych są co prawda oddalone od stanu rzeczywistego, ale w odpowiednich warunkach możliwe jest przejście od twierdzeń naukowych do wniosków praktycznych. Zawadzki jest twórcą teorii wymiany i cen. Cenę traktuje jako element równowagi ogólnej, ale nie poszukuje zależności przyczynowych. Poziom cen uzależnia od wpływu wielu czynników, które ulegają ciągłym zmianom i oddziałują wzajemnie na siebie. Teoria równowagi zastępuje teorię wartości i jest od niej lepsza, ponieważ jest bardziej ogólna i bardziej słuszna i nie ucieka się do żadnej, nie dającej się

sprawdzić hipotezy. Analizując ceny, Zawadzki zwraca uwagę na powiązania cen z wartością pieniądza, jak również z wartością złota. Należy do zwolenników ilościowej teorii pieniądza, którą rozbudowuje o analizę wpływu ogólnych warunków gospodarki na wartość pieniądza. Uważa, że pieniądź może być wykorzystany w polityce gospodarczej państwa jako narzędzie służące do przywrócenia równowagi w gospodarce, wzrostu zatrudnienia i powiększenia produkcji. Rozpatruje także społeczne skutki inflacji [Zawadzki, 1914].

Zawadzki w sposób wszechstronny bada techniczną i społeczną stronę procesu produkcji. Za czynniki techniczne uznaje zasób i jakość kapitału, za czynniki społeczne – czynniki związane z własnością kapitału, organizacją produkcji i tzw. wolą pracy zatrudnionych. Jest przekonany, że zasady teorii produkcji pozwalają ująć w całość życie gospodarcze. Ekonomista bada warunki i typy produkcji oraz odpowiadające im systemy społeczno-polityczne. Wskazuje na zależność sytuacji ekonomicznej społeczeństwa od stopnia wykorzystania czynników wytwórczych [Zawadzki, 1923]. Zawadzki uważał, że przejście od gospodarki indywidualistycznej do kolektywistycznej jest możliwe tylko w wyniku rewolucji. Nie był przekonany o możliwości całkowitego zrealizowania ideałów kolektywistycznych, bowiem system ten nie jest zgodny z towarowym charakterem siły roboczej, osłabia wolę pracy i dyscyplinę produkcji oraz rozwija wśród robotników postawę konsumpcyjną. Negował wpływ przedsiębiorstw państwowych na sytuację gospodarczą i społeczną. Zawadzki wprowadził do polskiej literatury ekonomicznej pojęcie czwartego czynnika wzrostu wydajności pracy – wola pracy. Próbował odszukać wpływ zjawisk gospodarczych i warunków pracy na kształtowanie się woli pracy zatrudnionych. Był zwolennikiem polityki socjalnej państwa, która sprzyja wzrostowi konsumpcji masowej poprzez zróżnicowanie stawek podatkowych i cen. Za ważne zadania państwa uznał także rozwój szkolnictwa zawodowego i oświaty oraz podniesienie poziomu moralnego społeczeństwa [Zawadzki, 1927].

Zawadzki wniósł do polskiej ekonomii nowe pojęcie – deflacji integralnej opartej na obniżeniu kosztów gospodarki społecznej, którą odróżnił od deflacji pieniężnej, traktowanej jako zmniejszenie ilości pieniądza obiegowego w stosunku do potrzeb obiegu [Zawadzki, 1936]. W czasie Wielkiego Kryzysu gospodarczego był zwolennikiem deflacji z powodów psychologicznych. Uważał, że gdyby nastąpił spadek wartości waluty w wyniku utraty zaufania społeczeństwa do polityki finansowej państwa, kryzys przybrałby ogromne rozmiary [Zawadzki, 1965].

Czołowym polskim ekonomistą okresu międzywojennego, znanym także na świecie był **Michał Kalecki** (1899-1970) – publicysta, analityk gospodarczy, pracownik Instytutu Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen. Największą sławę przyniosła mu praca *Próba teorii koniunktury*, wydana w Polsce w 1933 r. Na świecie została zauważona po kilku latach, po publikacji jej w języku angielskim, a Kalecki uznany został za ucznia Keynesa, co oczywiście nie jest prawdą. Prace Kaleckiego o kilka lat wyprzedziły pod względem teoretycznym i poziomu zaawansowania naukowego *Ogólną teorię zatrudnienia, procentu i pieniądza* J.M. Keynesa.

Kalecki dokonał analizy przyczyn wahań cyklicznych oraz roli państwa w życiu gospodarczym w sposób nowatorski. Aby wykazać przyczyny masowego bezrobocia w latach 30. XX w., stworzył model makroekonomiczny nawiązujący do schematu reprodukcji prostej Karola Marksa. Jego rozważania teoretyczne były dużo szersze niż w ujęciu Keynesa, nawiązywały do problemu roli monopoli w gospodarce [Landreth, Colander, 1998]. Do wyjaśnienia przyczyn wahań koniunkturalnych wykorzystał teorię niedostatecznego popytu, która zakładała, że ograniczenie popytu inwestycyjnego wpływa na obniżenie popytu całkowitego i prowadzi do nadprodukcji. Skorzystał m.in. z opracowanych wcześniej wskaźników dochodów mas konsumentów i ruchu inwestycyjnego, wskaźników cen, kosztów i marż zarobkowych w przemyśle. Za początek Wielkiego Kryzysu w Polsce przyjął 1930 r., kiedy wahania popytu inwestycyjnego były silniejsze od zmian realnych dochodów ludności. Dokonał także analizy wpływu dumpingu na dochody realne ludności i akumulację tych gałęzi eksportu, które eksportują na zasadach dumpingowych [Kalecki, 1931].

Za punkt wyjścia do rozważań Kalecki przyjmuje tezę, że o poziomie dochodu narodowego decyduje proces inwestycyjny związany z przewidywaną rentownością. Decyzje inwestycyjne zależą nie tylko od poziomu cen, ale również od wielkości zatrudnienia. Wzrost cen i zatrudnienia w okresie prosperity podnosi rentowność i pobudza popyt inwestycyjny. W gospodarce mają miejsce procesy akumulacyjne, zależne od działania mnożnika zatrudnienia i mnożnika inwestycyjnego. Wzrost inwestycji powoduje wzrost zatrudnienia w gałęziach wytwarzających dobra inwestycyjne, a ten z kolei pobudza popyt konsumpcyjny i wzrost zatrudnienia w gałęziach produkcji artykułów konsumpcyjnych. Zwiększenie produkcji i wzrost rentowności tworzą kolejne warunki dla rozwoju inwestycji i kreują nową siłę nabywczą. Z kolei niekorzystne efekty akumulacyjne związane są z pojawieniem się bariery popytu. Spadają ceny i zatrudnienie,

obniża się rentowność kapitału, co hamuje rozwój procesów inwestycyjnych [Szeworski, 1989].

Kalecki nie zgadza się z poglądem, że oszczędności określają rozmiary inwestycji. Jego zdaniem inwestycje wpływają na wielkość produkcji, zysków i oszczędności. Cykliczny rozwój gospodarki jest zjawiskiem nieuniknionym, co wynika z wahań rozmiarów inwestycji, inwestycje wpływają na poprawę koniunktury w czasie ich wykonywania, a produkcyjny charakter inwestycji jest przyczyną zahamowania i załamania ożywienia [Kalecki, 1936]. Kalecki opowiedział się za celowością prowadzenia przez państwo aktywnej polityki nakręcania koniunktury. Próbował odpowiedzieć na pytania:

- czy w gospodarce rynkowej występuje tendencja do ustalania się równowagi makroekonomicznej?
- czy osiągnięcie równowagi oznacza rozwiązanie problemów alokacji pracy i kapitału oraz ustalenie się stanu optymalnego w gospodarce?

Analiza rzeczywistości gospodarczej doprowadziła Kaleckiego do wniosku, że samodzielnie działający mechanizm rynkowy nie może zapewnić ustalania się stanu równowagi globalnej przy pełnym wykorzystaniu mocy wytwórczych. Teoria Kaleckiego dotycząca interwencjonizmu państwowego zakłada, że państwo powinno prowadzić odpowiednią politykę pieniężną, fiskalną i poszerzać działalność przedsiębiorstw państwowych w dziedzinach o znaczeniu ogólnonarodowym. Należy przeprowadzać inwestycje publiczne, głównie roboty publiczne. O ile projekt jest rentowny, to kredyty inwestycyjne w większości wracają do banków i nie występują zjawiska inflacyjne. W procesie nakręcania koniunktury znaczącą rolę odgrywają źródła finansowania, a nie rodzaj wykonywanych inwestycji. Podważał politykę podnoszenia podatków w celu uzyskania środków na finansowanie inwestycji publicznych, bo prowadziła ona do spadku zysków [Kalecki, 1933].

Kalecki zajął się również problemem relacji pomiędzy poziomem konsumpcji kapitalistów a rozmiarami oszczędności. W jego opinii pogląd, że wzrost konsumpcji kapitałów oznacza spadek oszczędności, jest słuszny tylko w odniesieniu do pojedynczego kapitalisty. W stosunku do klasy kapitalistów ma miejsce odwrotna zależność: wzrost wydatków prowadzi do wzrostu zysków [Kalecki, 1933a]. Ekonomista poddał krytyce koncepcję obniżania płac i wzrostu cen w okresie kryzysu. Uważał, że taka strategia nie przyspieszy wyjścia z kryzysu, a efektem będzie dalszy spadek popytu globalnego i pogłębienie się stanu nierównowagi pomiędzy podażą a popytem. Obniżenie płac nominalnych spowoduje obniżenie płac realnych w wyniku sztywności cen. Wysokie ceny

także nie ożywią procesów inwestycyjnych w kraju. Założeniem, które musi być spełnione, aby wyjść z kryzysu, jest obniżka cen, głównie artykułów konsumpcyjnych, bo prowadzi do wzrostu popytu. Należy także obniżyć ceny artykułów zmonopolizowanych.

Dorobek naukowy Kaleckiego pozwala zaliczyć go do grona czołowych ekonomistów polskich i światowych. Jego teorie miały poważny wpływ na rozwój nowoczesnej myśli ekonomicznej.

2. TEORETYCZNE ROZWAŻANIA W PRASIE EKONOMICZNEJ

Toczące się w okresie międzywojennym dyskusje na tematy ekonomiczne miały swe miejsce w czasopiśmiennictwie ekonomicznym. Dyskutowano tutaj na temat polityki gospodarczej i analizowano problemy teoretyczne. Na duże zainteresowanie mogły liczyć periodyki „Ekonomista”, czy „Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny”, gdzie omawiano książki z zakresu ekonomii ukazujące się w językach obcych. Do „Ekonomisty” pisali Edward Lipiński, Władysław Zawadzki, Ferdynand Zweig, Władysław Grabski, a także Adam Heydel, Edward Taylor i Oskar Lange.

Wiele ciekawych wypowiedzi i dyskusji znalazło się w czasopiśmie „Ruch prawniczy, ekonomiczny i socjologiczny”. Pisali tam m.in. Edward Taylor, Władysław Grabski, Ferdynand Zweig, później także Oskar Lange i Adam Heydel.

Na uwagę zasługuje także biuletyn wydawany przez Instytut Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen „Koniunktura Gospodarcza”, gdzie publikowano systematyczny przegląd koniunktury gospodarczej w Polsce i na świecie, a także artykuły związane z zagadnieniami koniunktury. Publikował tam m.in. Michał Kalecki, Marek Breit, Jan Wiśniewski oraz Ludwik Landau.

W okresie międzywojennym ukazywał się także dwutygodnik „Gospodarka Narodowa”. Publikowano w nim artykuły o charakterze teoretycznym, ale i możliwe do realizacji w praktyce. Miał opinię czasopisma niezależnego politycznie. Publikował tam artykuły m.in. Edward Lipiński i wielu innych ekonomistów [Żurawicki, 1970].

PODSUMOWANIE

Polska myśl ekonomiczna okresu międzywojennego przyniosła głębokie i wielostronne analizy zagadnień zarówno teoretycznych, jak i praktycznych. Miała często charakter oryginalny i uwzględniała specyfikę gospodarki II Rzeczypospolitej. Efekty tych prac stanowią dla współczesnych uczonych źródło poszerzenia obszaru badań ekonomicznych i przejaw rzetelności naukowej. W tej sytuacji musi bardzo dziwić ogólna jej ocena dokonana na I Kongresie Nauki Polskiej, który odbył się w dniach 29 czerwca – 2 lipca 1951 r. w Warszawie. W zagajeniu przewodniczącego Sekcji Nauk Ekonomicznych i Kongresu Nauki Polskiej Oskara Langego można znaleźć następujące stwierdzenie: „przedwojenna nauka ekonomiczna w Polsce była w przeważającej większości nauką burżuazyjną. Wynikało to z ówczesnej kapitalistycznej bazy ekonomicznej oraz z kapitalistycznego charakteru ówczesnego państwa i działających w jego ramach uczelni i instytucji naukowych. Ale trzeba powiedzieć, że nawet jako nauka burżuazyjna przedwojenna ekonomia polska była na ogół zacofana, nie zdobywała się bowiem na własną oryginalną myśl naukową, ale powtarzała i przeżuwała modne w danej chwili teorie zagraniczne. Odzwierciedlało to zacofany stan naszej gospodarki narodowej i naszego życia społeczno-gospodarczego” [Lange, 1951, 9-10]. We frontalnym ataku na kierunki rozwoju powojennej polskiej ekonomii wówczas 30-letni Włodzimierz Brus (urodzony w Płocku w 1921 r.) na tym samym Kongresie stwierdził m.in.: „podstawową przyczyną hamującą rozwój nauk ekonomicznych w Polsce Ludowej było oddziaływanie burżuazyjnej pseudoekonomii, która w ciągu znacznego stosunkowo okresu panoszyła się nieomal bez przeszkód w naszych uczelniach wyższych i w literaturze naukowej. Znaczna część naszej profesury oraz innych ekonomistów-pracowników naukowych opierała się w swej dotychczasowej pracy na fałszywych, niemarksistowskich lub wprost antymarksistowskich pozycjach metodologicznych; uniemożliwiała to prowadzenie rzeczywistej twórczej, płodnej pracy naukowej nawet tym, którzy, jeśli chodzi o ich subiektywną postawę, uczciwie tego pragnęli” [Brus, 1951, 22]. Ową „burżuazyjną pseudoekonomią” w rozumieniu W. Brusa była oczywiście polska ekonomia rozwijająca się w okresie II Rzeczypospolitej.

BIBLIOGRAFIA

- Bartkowiak Ryszard. 2019. Historia myśli ekonomicznej, Warszawa.
- Brus Włodzimierz. 1951. O stanie nauk ekonomicznych w Polsce, w: Stan i zadania nauk ekonomicznych w Polsce, Warszawa.

- Głębiński Stanisław. 1928. Narodowa polityka ekonomiczna, Lwów.
- Głębiński Stanisław. 1927. Teoria ekonomiki narodowej, Lwów.
- Grabski Stanisław. 1927. Ekonomia społeczna, t. 1: Socjologiczne podstawy ekonomii, Lwów-Warszawa-Kraków.
- Grabski Stanisław. 1927. Ekonomia społeczna, t. 9: Współczesny kapitalizm, Lwów-Warszawa-Kraków.
- Grabski Stanisław. 1904. Istota wartości jako zjawiska społeczno-gospodarczego, Kraków.
- Grabski Stanisław. 1922. Naród a państwo, Lwów.
- Grabski Stanisław. 1934. Trzeba szukać drogi wyjścia, Lwów.
- Grabski Władysław. 1928. Koniunktura, kryzysy i rozwój gospodarczy, Ekonomista, Tom III.
- Grabski Władysław. 1929. Kryzys rolniczy, Warszawa.
- Grabski Władysław. 1919. Materiały w sprawie włościańskiej, t.3: Studia nad systemem polskiej polityki agrarnej, Warszawa-Kraków.
- Grabski Władysław. 1920. Projekt programu polityki ekonomicznej i finansowej Polski po wojnie, Warszawa.
- Heydel Adam. 1929. Teoria koniunktury, Poznań.
- Kalecki Michał. 1931. Konsekwencje dumpingu, w: Koniunktura gospodarcza, Praca Instytutu Badania Koniunktur i Cen, Warszawa.
- Kalecki Michał. 1936. Mechanizm poprawy koniunkturalnej, Warszawa.
- Kalecki Michał. 1933. Nakręcanie koniunktury światowej, Polska Gospodarcza z. 45.
- Kalecki Michał. 1933a. Próba teorii koniunktury. Instytut Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen, Warszawa.
- Klimiuk Zbigniew. 2016. Zewnętrzne uwarunkowania rozwoju gospodarczego Polski w okresie międzywojennym (1918-39). Czynniki ekonomiczne, finansowe i militarno-polityczne, Lublin.
- Krzyżanowski Adam. Polityka i gospodarstwo, Kraków.
- Krzyżanowski Adam. Socjalizm po wojnie, Kraków.
- Krzyżanowski Adam. 1920a. Założenia ekonomii, Kraków.
- Lange Oskar. 1936. Czy ekonomia jest nauką społeczną?, Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne t. 30.

- Landreth Harry, Colander David C. 1998. Historia myśli ekonomicznej, Warszawa.
- Lange Oskar. 1928. Koniunktura w życiu gospodarczym Polski 1923-1927, Kraków.
- Lange Oskar. 1931. Statystyczne badanie koniunktury gospodarczej, Kraków.
- Lange Oskar. 1973. Stopa procentowa a optymalna skłonność do konsumpcji w: Dzieła, t. I, Warszawa.
- Lange Oskar. 1936a. Zagadnienie rachunku gospodarczego w ustroju socjalistycznym, Ekonomista Tom IV.
- Lange Oskar. 1951. Zagajenie, w: Stan i zadania nauk ekonomicznych w Polsce, Warszawa.
- Lipiński Edward. 1938. *Koniunktura*, Głos Gospodarczy 35.
- Lipiński Edward. 1920. Teorie ekonomiczne Erazma Majewskiego, odbitka z „Przedświtu”, Warszawa.
- Lipiński Edward. 1935. Kilka aktualnych tematów z polityki koniunktury. Ekonomista, Tom II.
- Lipiński Edward. 1937. Znaczenie budownictwa w życiu gospodarczym kraju, Materiały pierwszego polskiego kongresu mieszkaniowego, Warszawa.
- Lipiński Edward. 1930. Z problemów gospodarczego wzrostu, odbitka z „Ekonomisty” 1929, Warszawa.
- Lityńska Aleksandra. 1998. Polska myśl ekonomiczna okresu międzywojennego, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie, Kraków.
- Lityńska Aleksandra, Giza Wojciech, Skrzyński Tadeusz. 2010. Spór o etatyzm w polskiej myśli ekonomicznej w okresie dwudziestolecia międzywojennego, Kraków.
- Projekt naprawy finansowej i gospodarczej. 1936. Memoriał członków Towarzystwa Ekonomicznego w Krakowie, Kraków.
- Rybarski Roman. 1927. Idee przewodnie gospodarstwa Polski, Warszawa.
- Rybarski Roman. 1922. Marka polska i złoty polski, Warszawa.
- Rybarski Roman. 1912. Nauka o podmiocie gospodarstwa społecznego, Kraków.
- Rybarski Roman. 1922a. Wartość, kapitał i dochód, Warszawa.
- Rybarski Roman. 1914. Wartość wymienna jako miara bogactwa, Kraków.
- Stankiewicz Waclaw. 2007. Historia myśli ekonomicznej, Warszawa.

Szeworski Adam. 1989. Mechanizm cyklu koniunkturalnego w teorii M. Kaleckiego, *Ekonomista* 3.

Taylor Edward. 1926. *Inflacja polska*, Poznań.

Taylor Edward. 1919. *Statyka i dynamika w ekonomii*, Kraków.

Zawadzki Władysław. 1936. Deflacja, w: *Encyklopedia nauk politycznych*, Warszawa.

Zawadzki Władysław. 1928. Pojęcie równowagi ekonomicznej i jego naukowe znaczenie, *Ekonomista* 14.

Zawadzki Władysław. 1965. Polityka finansowa Polski w okresie 1931-1935, *Kwartalnik Historyczny* 1, 130-151.

Zawadzki Władysław. 1927. *Polska polityka socjalna a gospodarstwo społeczne*, Kraków.

Zawadzki Władysław. 1923. *Teoria produkcji*, Warszawa.

Zawadzki Władysław. 1914. *Zastosowanie matematyki do ekonomii politycznej*, Wilno.

Zweig Ferdynand. 1920. Problem wartości, *Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne* t. 19.

Zweig Ferdynand. 1938. *Zmierzch czy odrodzenie liberalizmu*, Lwów-Warszawa.

Żurawicki Seweryn. 1970. *Myśl ekonomiczno-polityczna w Polsce okresu międzywojennego*, Warszawa.